

Mångkultur som estetik och pedagogik

Av

Urban Ericsson

Urban.Ericsson@etnologi.uu.se

Kulturer får inte längre sina avgränsningar med hjälp av nationens gränser. Kulturer blandas inom nationen, är transnationella, vilket leder till att andra kulturella gränser och områden etableras. (Featherstone & Lash 1999) Nu kan man tycka att det är ingen nyhet men synen på nationen och kulturer som fasta och enhetliga enheter har givit vika och det är en förändring som orsakar ett antal intressanta frågeställningar som kanske främst handlar om gränser. Vidare verkar det som om det för med sig en önskan (ett begär) att definiera och fastställa nya kulturella ordningar.

Man menar att det är i gränslandet mellan kulturerna som det skapas kreativa miljöer, i krocken mellan olika uppfattningar och åsikter. I gränslandet antas det finnas en spänning, en dynamik och en dramatik. Sennett skriver att "gränsen är en febril zon av interaktion och utbyte där skillnader aktiveras" (min övers.) (Sennett 1999:23). Föreställningen om gränslandet får gynnsamma effekter för kulturforskare, politiker och medier. Forskaren kan studera dessa zoner på jakt efter identitetskonstruktioner och kulturella mixar. Politiker kan hänvisa till ett mångkulturellt samhälle med alla de positiva konnotationer som begreppet innehåller. De medier som rapporterar från gränsszonerna kan leverera dramatiska och livfulla berättelser om livet på gränsen. Kallar vi det ett etniskt gränsland finns förutsättningar för möten över kulturgränserna. I det tänkta och föreställda gränslandet kan möten med det annorlunda ske men det är oftast inte det annorlundas möte med normen utan mötet eller påseendet riktas mot det annorlunda. Även om det mångkulturella signalerar mångfald och pluralism är effekterna av begreppet det motsatta. Så mångkultur återspeglar, belyser och reflekterar nationens normer mer än påvisar olikheter i det mångkulturella. Det är det som jag vill börja diskutera i följande artikel.

Jag kommer att se på förorten som ett gränsland för en etnisk och nationell symbolik och ge exempel på hur gränslandet etableras genom

praktiker i såväl medier som i vetenskapliga texter. Jag gör inte anspråk på heltäckande bilder från de olika fälten men vill peka på märkbara tendenser i kunskapsproduktionen om immigranter och den förortsgeografi som tillskrivits dem. Jag gör det med hjälp av begreppet mångkultur som en flytande signifikant i den betydelsen att det mångkulturella får sin mening i relation till både en utmärkande estetik och en karaktäristisk pedagogik.¹

Gränslandets subjekt

I förordet till boken *I stadens utkant – perspektiv på förorter* läser jag om *Mångkulturellt centrum*:

Centrumets placering i Fittja är att likna vid en polarstation för polarforskare eller marinbiologernas Askölaboratorium. Skillnaden är den verklighet vi befinner sig mitt i, i stället präglas av migration och internationalisering. Denna närhet är en tillgång och ett ansvar att förvalta. (Magnusson 1997:5)

Boken innehåller flera bra bidrag och det är inte dessa jag vill kommentera utan bara notera ansatsen och ingången till boken. Man befinner sig *mitt i* verkligheten och det är nog så att förortens tänkta miljöer och människor har kommit att bli symboler för verklighet, det genuina och autentiska. Med polarstationen som liknelse för centrumets geografiska placering signaleras en periferi men förorten blir ett centrum för verkligheten. Det är bara att öppna dörren och stiga ut så står man där mitt i verkligheten. Förorten transformeras om, från sitt perifera geografiska läge, och blir ett centrum eller ännu bättre ett gränsland för det nationella och kulturella. Det är här som skillnaderna mellan det svenska och det Andra blir synligt, i (eller på) gränsen mellan norm och avvikelse. Ansvaret ligger i att centrumet tillsammans med övriga vetenskapsproducenter är gränsposter i fråga om kunskapsproduktionen från gränslandet. De avgör vad som är betydelsefullt och viktigt att skriva om, vilka berättelser och kunskaper som ska få passera gränsen och höjas till kunskap i samhället.

1989 ges boken *Det mångkulturella Sverige: en handbok om etniska grupper och minoriteter* ut. I inledningen till boken som samlat forskare från olika vetenskapliga discipliner och ämnen anges bokens huvudsakliga syfte.

Denna handbok syftar till en inventering av de etniska grupper som funnits och finns i landet.

¹ Delar av den här texten återfinns också i den förestående rapporten *Miljonprogram och media – diskurser om förorten*.

Det är vår förhoppning att handboken kommer att få en praktiskt och pedagogiskt viktig funktion. (Runblom & Svanberg 1988:9)

De olika etniska minoriteterna listas från A-Ö. Fram till och med bokstaven S handlar det om folkslag, minoritetsgrupper och etniskt urskiljbara grupper. Det heter albaner, kroater, ryssar och samer. Nyfiken på vad som ska skrivas om svenskar, om en sån som jag, letar jag mig fram till bokstaven S i innehållsförteckningen men av någon anledning kommer jag aldrig till *svenskar* utan till *svenskhet*. När det blir dags för svenskar är ansatsen ändrad. Svenskar finns inte med i karterandet av folkgrupper i Sverige. Svenskar inventeras inte i mångkulturen (de bor i Sverige) så istället för svenskar står där *svenskhet*. Det har skett en glidning i ansatsen och frågeställningen från talet om en kultur som får sin avgränsning i ett ursprung till talet om en *svenskhet*. Svenskheten är en karaktär (och inte ett tillstånd som etnicitet och ursprung) som främst kännetecknas av till exempel *tystlåtenhet*, *rationalitet*, *effektivitet* och ibland även *känslökyla*. (Daun 1989: 411-415). Det rationella subjektet är det västerländska upplysta normerande subjektet och det är mot bakgrund av det som vi kan avläsa hur de Andra blir placerade i ett dikotomiskt förhållande till normen. När det västerländska Jaget är definierat med de ovan givna egenskaperna blir de Andras utsagor och artikulationer tolkade i relation till normen. De Andra, som verkar inom ramen för det mångkulturella, blir pratsamma, känslösa och inte lika rationella. Av de uttryck som sorteras in och samlas under det mångkulturella projiceras annorlundaheten gentemot föreställningen om en homogen nation. I det politiska talet om det mångkulturella associerar man till ett demokratiskt samhälle med yttrandefrihet och allas lika värde men genom att mångkulturen förläggs till ett specifikt geografiskt gränsland som förorten (en del av Sverige men ändå inte) riskerar annorlundaheten att få sin bekräftelse i de tysta motsatserna till det västerländska subjektet och tvärtom.

Det kulturella gränslandet blir inringat och inneslutet. I medierna talas det om enklaver och kolonier som om det vore de Andra som invaderade förortsområdena när det istället är en geografi som skapas och avgränsas av vetenskapens företrädare och massmedier. Paul Gilroy skriver: Folk blir bärare av de skillnader som den absoluta identitetens retorik uppfinnar och sedan uppmanar dem att hylla. I stället för att kunna handla, kommunicera och

göra en mängd val betraktas individerna som underdåniga tysta passagerare, vilka rör sig över ett platt moraliskt landskap mot de på förhand bestämda öden som deras essentiella identiteter, och de slutna kulturer som de medverkar till att skapa, en gång för alla utlämnat dem till (Gilroy 1999:184-185). Av det följer att det bara är med kulturen eller i egenskap av att vara annorlunda som främlingen, invandraren, kan och får artikulera sig. Genom att skriva den Andres historia, kultur och etnicitet anges de utmärkande drag som den normerande kulturen finner betydelsefullt i relation till sig själv. Att visa upp vad som betraktas som den Andres drag eller karaktäristik ger implicit föreställningen om det egna Jaget eftersom den hierarkiska Vi – Dem dikotomin reflekterar normen genom sin tysta motsvarighet varje gång annorlundaheten visas upp. Så länge det västerländska tänkandet bara finner utrymme att hitta associationer i dikotomier kommer uttalandet av den Andres egenskaper bara att kunna reflekteras och sättas i ett motsatsförhållande till normen. Berättelserna om de Andra och förorten som en energisk men avskild geografi bidrar därför till en process eller en förståelse som koloniserar den Andre. Följden blir den; att skriva den Andres historia medverkar till att konstruera och begränsa såväl den Andres som nationens minne.²

Mångkulturens attribut

Somrar kan användas till att utforska exotiska platser, som till exempel Järvafältet. Det är enklare att ta sig dit än till Venezuela.

/.../

Någonstans läste jag att kommunen vill civilisera Järvafältet med golfbanor och sånt. Njåe, skulle inte en golfbana bara vara i vägen för festerna?

(Dagens Nyheter 000702)

Det nationella kontrasteras mot gränslandet och inom ramen för detta gränsland konstrueras både en särskild pedagogik och en estetik som subjekten uppmanas att följa. Här exponeras det annorlunda genom den estetik som följer med representationer av traditioner och festivaler. Med främmande maträtter och folkloristiska festivaler görs varje tradition till ett uttryck som främst kännetecknas av exotism. Det framförs i pressen som

² Det kan vara värt att notera att det också bidrar till en minnesförlust då allt som hamnar utanför historieskrivningen och dokumentationen, det som inte ges ett historiskt värde, riskerar att falla i glömska därför att det sorterats bort. (jfr. Chakrabarty 2000)

positiva och kreativa händelser och ska ofta ses i relation till de nedvärderande beskrivningarna. Berättelserna kontrasteras mot brott och våldsamheter, visar prov på ett skapande kulturliv. Men de positiva stereotyper som exponeras från förorten sorteras in under begreppet (mång)kultur och kommer att hamna i kategorier som är osvenska och utanför normen. Talet om den annorlunda kulturen gör därför att kulturen i sig själv får rollen som en "naturlig" avgränsare mellan Vi och Dem.

De Andra får representera det exotiska, det genuina och primitiva i relation till det som normen utsett som vanligt och normalt. Dessa uttryck, i till exempel en festival, som medierna beskriver, politikerna besöker (talar om) och vetenskapen dokumenterar och arkiverar gör också att den Andres vanor ritualiseras och kulturaliseras. I betraktandet av den Andre gör det normerande Jaget det betraktade till objekt. Den Andre spelar upp sina traditioner inför en publik som tolkar dessa som ålderdomliga, medryckande, omoderna, inspirerande och spännande. Effekten av dessa motstridiga känslor är att främlingskapet bekräftas och reproduceras av såväl åskådaren som den som framträder med den Andres attribut. Ytterligare en effekt är att estetiseringen av de Andra visar, med en västerländsk logik, hur de Andra inte är riktigt lika civiliserade som föreställningen om det svenska eller västerländska låter påskina. Estetiseringen av den Andre med de insignier som mångkulturen förespeglar döljer därför ett maktförhållande. Föreställningen om att mångkulturen försvarar respekt och tolerans för skillnader är snarare tvärtom ett uttryck för ett upprätthållande av maktrelationen mellan Vi och Dem (Wetherell & Potter 1992:137).

Det mångkulturella drivs mer av känslor än av förnuftet och det har sannolikt betydelse för vår syn och förståelse av begreppet. En händelse eller ett uttryck som förknippas med mångkultur kommer, bara genom att sorteras in i genren, riskera att bli ett spektakel. Alltså till en händelse som normen kan beskåda, bedöma, värdera och slutligen definiera som något annat. Det mångkulturella gränsländ som konstrueras är fritt att beträda för mediala, politiska och vetenskapliga syften men det sker ingen egentlig kommunikation, i bemärkelsen utbyte, för rollerna är förutbestämda och den Andre har ingen möjlighet att påverka gränsländets igenkänningstecken. I det avseendet blir talet om mångkultur ett sätt att kulturalisera och rotfästa

skillnader. Effekten blir att man döljer såväl frågor om jämlikhet som de frågor som handlar om *hur* (var och när) den Andre ges rätten att definiera och representera sig själv. Maktaspekten tenderar alltså att försvinna i mångkulturen på grund av att det ligger ett skimmer av tolerans och lika värde inbäddat i själva begreppet. (Jfr. Tesfahuney 1998:98)

Integrationens pedagogik- om den Andres metamorfos

Hittills har det mestadels handlat om estetiserandet av det mångkulturella, nu vill jag diskutera den pedagogik som innefattas av massmediernas beskrivningar av företrädare från mångkulturen och visa hur det framförallt är en fostran i normerande värden och inte ett uttryck för jämlika möten mellan människor och kulturer.

För vi in pedagogikens roll i utsagorna om förorten som etniskt gränsland är det de situationer där de Andra beskrivs som hjältar som hamnar i fokus. Hjältar blir de som ges i uppdrag att vara representanter för annorlundaheten och som visas upp som de goda exemplen. De som försöker att uppfylla och införliva sig själva i normen. De som kan imitera det som anses vara det svenska. Det vill säga de som lyckats ta sig ur sitt bidragstagande, sin påstådda passivitet och skaffat sig ett arbete. Pedagogiken går ut på att det går bara man vill. Det går att bli aktiv och arbetande (mer svensk till sin karaktär, se vidare nedan). Det är emellertid inte utan ansträngning och ofta behövs instruktion in i det svenska samhället.

I en medial kontext blir processen att fostras in till det svenska synonymt med att *bli* någon och få ett värde. Personliga berättelser som ger inblick i transformeringen från annorlundahet in i vad som nästan, men inte riktigt, är svenskt. Det passiva subjektet beskrivs som om det behöver handledas mot framtiden. I ett framgångsrikt och prisbelönat mångkulturellt projekt beskriver en av deltagarna i hur en förvandling ägt rum.

/.../

– Jag vågade inte prata med någon. Jag var ensam och isolerad, frågade mina barn om hur det svenska samhället fungerar i stället för att kunna svara på deras frågor. I Iran var jag mycket aktiv. Kontrasten blev total. Allt var bara svårt, främmande och oöverstigligt. Jag var ingen. Som noll, säger hon.

Men den [Namn] vi träffar är full av lust, liv och kraft. En människa man blir glad av.

– Nu är jag någon, skrattar hon. Jag har börjat prata, på svenska, och är inte rädd för att ta kontakt med folk. Jag har hittat vägen till framtiden. Det finns många

problem längs vägen, men dem knuffar jag bakåt. Jag hoppas det kommer en dag när jag arbetar och är i samhället, säger [Namn].

Det har hänt mycket med henne sen hon kom till [Projektnamn] för snart två år sen. Första dagen satte hon sig i ett hörn, blyg som en förstaklassare, fast hon var 43 år. Nu går hon i gruppen som kommit längst med språket, skriver fantastiska berättelser och dikter på svenska. "Penna och papper är mina bästa vänner, dem kan jag dela mina tankar med", säger hon. /.../³

Säger hon, skrattar hon, säger Namn, säger hon.

Med övertydlig upprepning får läsaren veta vem uttalat dessa utsagor. Den Andre ges plats att lovorda transformationen. Hon har kommit längst med språket men också längst i den förvandlingsprocess in i det svenska som anses positivt. För mig framstår det som om effekten av artikeln blir en slags dubbel pedagogik där läsaren kan se hur fostrandet till det svenska kan lyckas genom projektets vägledning samtidigt som det också visar nödvändigheten av just en handledning. Om hon inte introducerats i det svenska rationella samhället framstår det som om hon gått under. Kvinnan har internaliserat "den andres blick" (Thörn 2000:27).⁴ Den Andre ska visa en önskan att bli upptagen i normen. Subjekten står alltså inför uppgiften att dels imitera det moderna och förnuftiga i de normer som tillskrivits det västerländska nationella Jaget men samtidigt skall de bejaka det som anses vara det unika eller karaktäristiska i den egna kulturen. Det paradoxala sker att gränslandets subjekt måste visa upp och exponera sina traditioner och seder för omgivningen men samtidigt presentera en längtan och en önskan att bli svensk (jfr. Chakrabarty 2000:41, Bhaba 1994).

I en psykologisk bemärkelse blir gränslandets konstruerade annorlundahet och mångkultur en bekräftelse för det nationella Jagets vikt av att befästa och trygga sitt hem. Det är inte omöjligt att talet om mångkultur motsvarar den förvåning över nationens förändrade premisser som dagens migrations och globaliseringsprocesser medför. Det nationella subjektet och samhället i stort finner sina gränser kränkta inte i den geografi som nationen så länge etablerat genom särskilda praktiker. Det är inte de yttre gränserna för nationen som betraktas som hotade. Utan hoten kommer inifrån. Därför är

³ Har för att kunna lämna den intervjuade anonym medvetet valt bort att inte publicera datum och tidning för artikeln.

⁴ Förvirrande när *den andre* i det här fallet är en representant från normen. Thörn hänvisar till Franz Fanon och Stuart Hall.

gränslandet inte synonymt med nationens yttre gränser utan i en geografi inom sig själv. Kanske är det därför som mångkulturen koncentreras och ordnas till vissa platser och är inte global trots att den signalerar det. En särskild geografi skapas för att rymma det mångkulturella och särskilja det från föreställningen om det svenska. Det kan vara en konsthall, ett projekt eller en förort som får representera mångkultur, skild från normen och det nationella. Det gör att i talet om det mångkulturella finns, paradoxalt nog, inget utrymme för skillnader (på jämlika grunder) utan det är istället ett uttryck för en normaliseringsprocess eller en homogenisering där man lovordar allas lika värde men samtidigt döljer vem som definierar och fastställer den Andres värde (Jfr. Bhabha 1998:32).⁵

Källor och litteratur

Källor

Anonymiserat citat från dagspress

Dagens Nyheter: 000702

Litteratur

Bhabha, Homi K. 1994: *The location of culture*, London: Routledge.

Bhabha, Homi K. 1998: *Culture's in between*. I: Bennett, David (red.): *Multicultural states: rethinking difference and identity*. London:Routledge.

Chakrabarty, Dipesh 2000: *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton N.J.:Princeton Univ. Press.

Daun, Åke 1988: *Svenskhet*. I: Runblom, Harald & Svanberg, Ingvar (red.): *Det mångkulturella Sverige: en handbok om etniska grupper och minoriteter*, Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, Univ.

Featherston, Mike & Lash, Scott 1999: *Introduction*. I: Featherstone, M. & Lash, S. (red.): *Spaces of Culture. City, nation, world*. London:Sage.

Gilroy, Paul 1999: *Diasporan och identitetens omvägar*. I:Johansson, T., Sernhede, O. & Trondman, M. (red.): *Samtidskultur: karaoke, karnevaler och kulturella koder*. Nora: Nya Doxa.

⁵ I den postkoloniala teorin kopplas det mångkulturella ofta till den liberala tanketraditionen. Även om den liberala retoriken lättast låter sig sammankopplas med de betydelser som placeras i begreppet mångkultur är jag inte övertygad om att det fortfarande går att urskilja och avgränsa mångkulturen till endast en liberal politik. Men i det ärendet får jag återkomma.

Magnusson, Leif 1997: Förord I: Karl-Olov Arnstberg & Ingrid Ramberg (red.): *I stadens utkant: perspektiv på förorter*, Tumba: Mångkulturellt centrum.

Runblom, Harald & Svanberg Ingvar 1988: Det mångkulturella Sverige I: Runblom, Harald & Svanberg, Ingvar (red.): *Det mångkulturella Sverige: en handbok om etniska grupper och minoriteter*, Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, Univ.

Sennett, Richard 1999: Growth and failure: The new political economy and its culture. I: Featherstone, Mike & Lash, Scott (red.): *Spaces of Culture. City, nation, world*. London: Sage.

Tesfahuney, Mekonnen 1998: *Imag(in)ing the other(s): migration, racism, and the discursive constructions of migrants*. Uppsala: Dept. of Social and Economic Geography.

Thörn, Håkan 2000: Den Andres blick: om globaliseringens kulturer. I: *KRUT* nr. 1-2.